

ERLAND SELLBERG:

Humanioras kris

Humaniora och humanisterna behandlas styvmoderligt i dagens Sverige. Akademiska meriter tillmäts inte längre samma värde vid tillsättningar av t ex en förlagsredaktör eller radiochef. Förr gick många humanistiska forskare till universitetsbiblioteken. Nu krävs det inte ens kunskaper motsvarande den gamla fil kanden – men däremot genomgången tvåårig bibliotekshögskola – för att bli universitetsbibliotekarie. Humanisterna har varken en stor privat marknad – som naturvetarna – eller en offentlig – som samhällsvetarna – att söka sig till. Med så osäkra framtidsutsikter vågar inte många påbörja en humanistisk forskarkarriär.

Det är inte länge sedan det i skolorna och vid universitetet kunde märkas en stillsam – ofta oförarglig – antagonism mellan humanister och naturvetare. På läroverken tävlade latin- och reallinjerna på någorlunda likvärdiga villkor om status och betyg.

I och med Arthur Engbergs avgång och den nya socialdemokratiska utbildningspolitiken efter andra världskriget skedde en omsvängning. Samhällsvetenskaperna och naturvetenskaperna prioriterades, humaniora fick en alltmer dekorativ roll. För varje ny utbildningsreform och ny generation har mönstret förstärkts.

På senare tid har det i flera tidningar uppstått diskussioner kring humaniora. Kanske får det en del optimister att hoppas på en förändring, men pessimisterna kan å andra sidan se det som ett tecken på humanioras dödsryckningar. Betyder det egentligen något att våra utbildningsministrar eller andra politiker – främst i ord, mindre i handlingar – stödjer humanioras sak? De konkreta resultaten är klena. Kanske kan Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet få ytterligare någon eller några miljoner att kasta åt den nästan ändlösa rad av forskare, som hoppas få påbörja sitt forskningsprojekt (som de sen aldrig får möjlighet att slutföra), kanske blir det också pengar till en eller annan ny professur i ett humanistiskt ämne. Men förändrar det i sak så mycket? Jämfört med andra länder är och förblir de humanistiska disciplinerna i Sverige styvmoderligt behandlade.

Diskussionen om humaniora har nästan uteslutande gällt vårt behov av humaniora; att vi har ett sådant är nu de

Erland Sellberg är docent i idé- och lärdomshistoria vid Göteborgs Universitet.

flesta – för att inte säga alla – ense om, men motiveringarna varierar. Somliga betonar vikten av att i första hand bevara och fördjupa vårt kulturarv, andra åter humanioras ideologiska funktion (se tex Humaniora på undantag? Sthlm 1978) osv. Nyttobegreppet har därmed blivit betydligt nyanserat, få kan numera på allvar hävda att humaniora är onyttigt. Stor sak i det.

Akademiska meriters värde

Men humaniora är inte bara en oändlig massa ord och texter i böcker och forskningsprojekt, den är inte bara en samling dokumenterad lärdom och skarpsinne. Den är också – brutalt uttryckt – kött och blod. Den förkroppsligas i de professionella bärarna och utövarna av den, dvs av humanisterna. Få har ägnat dem uppmärksamhet. Lars Lönnroths artiklar i Expressen i somras är ett undantag. Och visst kan det sägas vara den naturliga ordningen att först diskutera varför vi bör ha humaniora, innan vi överhuvud taget bekymrar oss om humanisterna.

Men i realiteten är det lika omöjligt att hålla isär humaniora och humanisterna som att avgöra vilket som kommer först: hönan eller ägget. Ingen skulle komma på tanken att tala sig varm för naturvetenskaplig kunskap men strunta i om vi har kompetenta och dugliga naturvetare.

Lönnroth valde som belysande exempel en jämförelse mellan en gammal lärd docent i litteraturvetenskap – med en både kvalitativt och kvantitativt betydande produktion men utan trygga arbetsförhållande och med en relativt sett blygsam lön – och en nyss avpolletterad kvinnlig radiochef, vars skriftliga pro-

duktion inte alls är av samma omfattning och av samma kvalitet och som heller inte har tillnärmelsevis motsvarande formella akademiska meriter. Jämförelsen var provokativ och kunde naturligtvis bemötas med invändningen: "Än se'n då? Vad säger att en aldrig så lärd humanistisk forskare skulle kunna bli en bra radiochef?"

Så uppfattad blir Lönnroths jämförelse poänglös. Ingen kan hävda att en professor eller docent med hekatomber av lärdom och vetenskapligt skarpsinne därför med nödvändighet också måste vara en god administratör, journalist eller arbetsledare. Men avsikten med Lönnroths jämförelse kan omöjligt ha varit att hävda det. Vad som däremot är intressant och värt all uppmärksamhet är att vi numera faktiskt inte anser det särskilt angeläget att vår radiochef eller vem som helst annan i liknande befattning äger kvalificerade insikter i humaniora. Och här har det skett en förändring under det senaste kvartsseket till förfång för humaniora.

Mönstret är alltså likartat inom en rad branscher där man förut tillmätte akademiska lärdomsmeriter en stor vikt. Om man tex inom ett förlag bland sökande till en förlagsredaktörtjänst har att välja mellan en duktig och gedigen docent i ett humanistiskt ämne men utan erfarenhet av förlagsverksamhet och en akademiskt tämligen obevandrad sökande men med branscherfarenhet, så väljer man sannolikt nu den senare, för några decennier sedan hade man föredragit docenten. Då hade man i resonemanget fäst vikt vid att förlaget efter någon tids intern skolning skulle kunna i den lärdomstygde akademikern få en helt annan kunskapskapaci-

tet än om man istället hade valt den andre.

För några år sedan diskuterade en statlig utredning olika förslag hur man kunde öka meritvärdet för doktorsexamen. Utredningens bakgrund var bl a insikten att så få vågar påbörja en forskarkarriär eftersom alternativet till en fortsatt anställning vid universitetet kanske skulle bli arbetslöshet eller möjligen något förhållandevis okvalificerat arbete. I praktiken är problemet begränsat till den humanistiska fakulteten. Naturvetarna har en stor marknad av privata avnämare (även om det också för dem är ett problem att industrin i alltför liten grad uppskattar forskarmeriter), samhällsvetarna har en stor offentlig marknad att söka sig till då inga andra bud står öppna. Humanisterna däremot har nästan bara den allmänna skolan att hoppas på, och det gäller då endast de ämnen som finns på skolschemat. Lektoratens antal är dessutom få och alltför ofta vakantsatta.

Museerna och våra universitetsbibliotek tillmäter alltjämt vetenskapliga meriter ett visst värde, men numera i långt mindre grad än förr. För några år sedan diskuterades flitigt en tillsättning av en museiintendenttjänst, där en fil kand med möjligen större erfarenhet av just den önskade sortens museiarbete fick företräde framför en fil dr, som visserligen hade lämplig ämneskombination och gedigen vetenskaplig meritering men alltså – och naturligt nog – mindre erfarenhet av praktiskt museiarbete.

Ett annat exempel är karriären inom våra universitetsbibliotek, förr en självklar slutpost för många humanistiska forskare. Nu krävs att man först skall genomgå en tvåårig bibliotekshögskola

innan man kan vinna anställning vid biblioteket, däremot krävs det ingalunda någon doktorsexamen – inte ens kunskaper motsvarande den gamla fil kandexamen – för att få utbilda sig till universitetsbibliotekarie. I framtiden får vi kanske förste bibliotekarier eller rent av överbibliotekarier utan egen forskarerefarenhet.

Ytterligare ett exempel är folkhögskolorna. Med den allmänna skolan som förebild har man inom folkhögskolan under senare år strävat efter att skapa en särskild lärarkompetens för sina lärare. I sig är det väl rimligt, men baksidan av reformen är att tex akademiska meriter och därmed teoretiska meriter överhuvud tillmätts mindre vikt. En fil dr med många års erfarenhet av vuxenundervisning vid universitetet och stor teoretisk meritering måste stå tillbaka för den som – om än i ytterst ringa omfattning har undervisat vid folkhögskolan. I dag hade inte en Alf Ahlberg kunnat bli rektor för en folkhögskola utan först ha "pryat" inom skolformen. Konsekvenserna är absurda.

Men därmed är naturligtvis inte sagt, att den specialkunskap som de olika högskolorna ger i sig är meningslös eller oviktig. Det är dock ostridigt att man numera inom de nämnda facken – och några till (tex journalistyrket) – tillmäter den teoretiska meritering som en akademisk examen – och då särskilt en doktorsexamen – utgör mycket mindre betydelse i förhållande till andra krav, som respektive yrken ställer på sina utövare.

Allt äldre doktorander

Den som fullföljer forskarutbildningen är oftast över trettio år innan han/hon disputerat. Skulle han/hon dessutom därefter under några år påbörja forskarkarriären och tex under sex år vara forskarassistent, kommer han/hon att vara i fyrtioårsåldern innan han lämnar universitetet. Han/hon har då sällan praktiska möjligheter att påbörja en obetald utbildning eller att påbörja karriärklättringen inom något annat verksamhetsområde i konkurrens med sådana som har en överlägsen internmeritering, eller med sådana som är avsevärt yngre.

Den som alltså ändå påbörjar forskarutbildningen i ett humanistiskt ämne måste därför antingen vara en gambler och satsa allt på ett kort, dvs forskarkarriären, eller också har han först under några år skaffat sig någon yrkesutbildning att falla tillbaka på, om forskarkarriären misslyckas. Men i så fall kommer den blivande doktorn att vara en bra bit över 30 år innan han är färdig. Medelåldern för den som disputerar i ett humanistiskt ämne är redan nu bekymmersamt hög.

Problemet är att doktorsexamen numera blivit en examen och en merit nästan uteslutande för anställning inom universitetet. Samtidigt är det både önskvärt och nödvändigt, att flertalet av dem som disputerat därefter lämnar universitetet. Samhället utanför universitetet borde kunna ta tillvara deras kompetens, men det sker alltså alltmera sällan. En konsekvens är att vi får allt färre goda forskarstuderanden inom humaniora, och de vi får är alltför gamla innan de blir färdiga för att ens påbörja en forskarkarriär.

I dag hade inte ens Alf Ahlberg kunnat bli rektor för en folkhögskola utan att först ha "pryvat" inom skolformen.

Vad beror då detta på? Ett skäl är naturligtvis att en del yrken – bl a genom den ökade datoriseringen – blivit mer specialiserade. Den som är verksam inom ett område skaffar sig en internutbildning som är mer tidskrävande än förr. Å andra sidan var också den interna skolningen förr av tex journalister eller bibliotekarier lång.

Facketts inflytande

Ett annat skäl till att denna moderna form av skråanda fått breda ut sig är att söka i facketts ökade inflytande över tjänstetillsättningar. Den humanistiske forskaren har ju i regel minst 10–15 års tjänstgöring inom universitetet, och då han/hon söker sig till andra branscher kan han/hon omöjligen ha den interna erfarenhet som motsvarar hans åldersgrupp och kompetens. Det är i och för sig i många fall av godo att facket fått inflytande på den enskilda arbetsplatsen att där företräda de anställdas intressen. Det är också både mänskligt och rimligt att en arbetsplats i första hand värnar om dem som hör till gruppen, men avigsidan är att det försvårar för dem som kommer utifrån.

Tendensen under senare år har varit att i största möjliga mån slopa formella, teoretiska spärrar. Man har resonerat, att det avgörande bör vara om vederbörande har tillräckliga kunskaper för att

Det finns få tjänster kvar utanför universiteten där det längre krävs doktorexamen.

utföra en viss arbetsuppgift. Och visst åter det bestickande rimligt. Och därför finns det få tjänster kvar utanför universiteten där det längre krävs doktorexamen. Många ifrågasätter också tex gymnasielektoratens vara. SACO/SR och Lärarnas riksförbund anser dock det väsentligt att de bevaras, men – och det är nog belysande för attityden – många lokala fackliga avdelningar motarbetar ändå utlysningen av de lediga lektoraten för att skydda de lärare som redan har tjänst vid skolorna men som saknar den formella lektorskompetensen. Skulle man alltså lätta på det formella kravet att en lektor skall vara doktor så att det i stället blev en rekommendation eller en tungt vägande merit bland andra, ja då skulle sannolikt få lektorat bli besatta med doktorer.

Det är därför nödvändigt att i några fall återinföra de formella spärrarna och att överhuvudtaget öka forskningens meritvärde. I det enskilda fallet kan det

säkert förefalla omotiverat. Det finns självklart många adjunkter med stor ämneskompetens som säkerligen skulle kunna vara lika bra eller rentav bättre än lektorskompetenta doktorer, men det är ändå väsentligt för hela vårt kulturarv och humanioras fortbestånd att hålla fast vid vissa formella, teoretiska krav. Det var därför som vi en gång i tiden införde examina, och det finns områden där vi alltså med obönhörlighet kräver formella kompetensbevis. Inte kan man tex strunta i att skaffa sig ett körkort bara därför att man redan kan köra bil.

Men det är viktigt att slå fast att det inte är i första hand av hänsyn till den arbetslöse 45-årige professorskompetente docenten i sanskrit som vi bör tillmäta hans akademiska meriter stor tyngd vid tillsättningen av en rad olika tjänster, det är heller inte ens i första hand av hänsyn till respektive arbetsuppgift (även om vi kan utgå ifrån att en radiochef som är doktor i ett humanistiskt ämne lägger tyngdvikt vid andra arbetsuppgifter än en sk kulturbyråkrat, förhoppningsvis oftast till lyssnarnas och humanioras fromma), utan det är alltså av hänsyn till humaniora.